

„O, naj jim pokoj bo, naj jih ljubeče, obseva žar neskončne božje sreče! Vpoklic glavnega urednika „Učit. Tov.“

Med prvimi borci za naš stan, ki so se morali odzvati bojnemu klicu, je bil tudi takratni urednik in duša našega lista, Engelbert Gangl.

Bil pa je tudi med prvimi vojnimi žrtvami — pri Sv. Luciji na Goriškem je, stražer železniško progo, ponoči padel v železniški jarek in si zlomil, k sreči le — levo roko. Poslan v bolnico in pozneje na dopust, je toliko okrevljal, da je vršil zopet svoj učiteljski poklic. Ali kljub zdravniškemu izvidu in zatrdilu, da je za daljno vojaško službo z orožjem nesposoben, so ga 1. 1917 pri naknadnem prebiranju iznova upoklicali in moral je zopet v vojaško službo tja v Radgono, kjer je prebil nekaj mesecev. Pametni vojaški zdravnik je končno le izprevidel, da je za vojno službo nesposoben in vsled izjave superarbitrirske komisije v Gradcu je bil odlovljen iz najljepšega — vojaškega stanu.

Toda še med resno vojno dobo ni počivala hudobna klerikalno-nemška politična zveza, ki je, da bi se Gangla kot nevarnega politika, ki je vedno z bistrim sokolskim očesom stal na straži za šolstvo in naš stan, iznebila, odpravila najprej pripravljajni razred na idrijski realki in vsled tega potem dosegla njegovo premestitev v Trst.

Ves čas, odkar je bil Gangl v vojni službi in pozneje med njegovim prebiranjem, je vodil uredništvo našega lista prezaslužni „Zavezi“ predsednik, tovariš in sedanjí ravnatelj meščanske šole, Luka Jelenec.

Vpoklic upravnika „Učit. Tov.“

Sedaj je moral priti na vrsto le še upravnika našega lista. In prišlo je, kar je moralo priti!

V absolutistični vojni dobi, ko ni bilo parlamenta in je vladala le dvorna kamarija in generaliteta, so vojno dolžnost črnovojnikov podaljšali kar na kratko do 50. leta.

Meseca maja 1915 smo dobili vsi črnovojniki in dr. moški do 50. leta, poziv, naj se zglašimo pri mestnem vojaškem uradu. Tam smo prejeli črnovojniški legitimacijski list in šli smo — kakor politiki — in kakor poje narodna:

Klobuk ima na glav',
za njim pa listek bel,
ta listek tako prav',
da cesar ga — bo vzel —

vsak na svoj dom. Doma pa so tarnale in jokale žene in številni otroci: „Jezus, kaj bo?“

Dne 5. junija 1915 smo se morali zglašiti vsi legitimirani k prebiranju v Mestnem domu.

„Sposoben!“

Dne 24. dec. 1915 je bil razglašen poziv, naj se zglašijo v dejansko črnovojniško službo potrjeno moštvo letnikov 1865, 1866, 1867, 1869 in 1870.

In 21. januarja 1916 — bil je ravno petek — dan nesreče — sem, poslovec se od pokojne žene in štirih nedoraslih otrok — dva sinova sta se borila že par let na raznih koncih bivše monarhije — odšel v šentpetersko vojašnico, kjer so nas preštevali in pregledali do zopetnega zdravniškega pregleda in nas po stari vojaški navadi pustili v brezdelju postopati po dvorišču do 5. popoldne. Bili smo že v vojaških kleščah in nihče ni smel iz vojašnice. In tekli so nadaljni vojaški dnevi.

Žena, ki je po mojem odhodu prevzela in z vnujo in natančnostjo opravljala upravniške posle „Tovarišev“ in ki že prej ni bila dosti zdrava — pomisliti treba, da je vzgojila osem otrok — je nenadoma hudo zbolela.

Dne 14. marca ob pol 12. uri sem dobil usodno brzojavko, naznanjujočo, da mi je blaga žena zaspala isti dan zjutraj ob 4. uri za vselej.

Z odlokom graškega vojaškega poveljstva z dne 1. maja 1916, št. 65.784, sem bil za nedoločen čas poslan na dopust, s katerega se nisem več vrnil.

Priporjena zmaga — svoboda!

Da govorimo z našim prvim voditeljem, ki so ga dela, ki jih je ustvarjal za nas in naš narod, privedla na sedanje odgovorno mesto:

„V tem strašnem času prelivanja človeške krvi, ko so zbesnela in razdivjala malone vsa človeška čustva, sta učiteljstvo in njegov stanovski list „Učiteljski Tovariš“ visoko dvigala prapor neomadeževane časti naprednega slovenskega učiteljstva in našega šolstva, ki sta ostala vzlic vsem grozotam in razpaljenim strastem onih dni kot zelen otok v puščavi, budeč v nas globoko vero, da vrne naše delo v šoli in zunaj nje narodu in domovini vse, kar mu je moralne in materialne škode povzročila neusmiljena sila teh strašnih let.

Ako nas niso uničila in potrla štiri leta strahote, nas ne uniči nobena sila več, pa naj se zgodi karkoli!

„Učiteljski Tovariš“, ki je kljub težkim razmeram, ki je v njih sponah ječalo šolstvo in učiteljstvo v stari Avstriji, skozi dolgo dobo šestdesetih let delal in bode delal za neodvisno delo našega šolstva ter materialno in moralno neodvisnega učiteljstva v blagor kulturne in gospodarske osamosvojitve slovenskega naroda, ostane tudi v bodočnosti zvest svojim načelom. Na teh se ne da ničesar preduriti, ob teh ni nobenega popuščanja in barantanja, nobenih kompromisov in nič obotavljanja, ker ni nobene naloge in nobenega smotra, ki bi ju smeli in hoteli postaviti pred narodno bodočnost, ki raste iz naših del, — iz izceljenih naših ran, iz prelite naše krvi in iz naših grobov!

Kdor je z nami ene misli, ostane z nami, kakor je bil doslej! Kdor pa ne, mimo in preko njega pojdemo naprej po isti poti, ker smo in hočemo ostati pionirji slovenske kulture!“

Danes, ko štejejo naše neomajne vrste do dvajsetstisoč kulturnih borcev, pripravljenih prejšnjost zastaviti vse svoje duševne — in če bo trebalo, i fizične sile v dobrobit troedinega naroda, danes kličemo in pojmujemo lahko z ono mladeniško navdušenostjo, kot pred 35 in več leti:

Bratje, v kolo se vstopimo,
v „Zvezi“ dajmo si roke!
Jugoslaviji prisezimo,
zvesto zmer' ljubiti se!

JAKOB DIMNIK:

Naša gospodarska organizacija.

Napredno učiteljstvo ne more nikdar podležiti, ker ima tako izvrstno organizacijo, toliko koristnih in dohodljivih stanovskih institucij in toliko delavnih sil, ki so opre in koreninijo v idealni stanovski zavesti in ljubezni.

Dr. Josip Kušar.

Gospodarska organizacija našega stanu je tista gonilna moč, ki nas veže in druži v nepremagljivo četo, nam daje znak življenja, moč za obstanek in odpor no silo proti nasprotnikom nas samih in našega stanu. O naši gospodarski organizaciji sem pisal in obširno razpravljaj pred desetimi leti, ko smo slavili 50 letni jubilej „Učiteljskega Tovariša“ in sicer v 1. (jubilejni) številki Učit. Tovariša, ki je izšla dne 7. januarja leta 1910. Drugič sem pisal o naši gospodarski organizaciji dne 5. septembra leta 1913, v 36. številki Učit. Tov. ki je bila posvečena 25 letnici naše „Zaveze“. Zato opozarjam čitatelje Učit. Tovariša na ti dve številki našega glasila. Danes omenjam posamezne točke naše gospodarske organizacije le bolj na kratko, kar se tiče zgodovine in namena, pač pa hočem dostaviti k vsaki instituciji nje vrednost, da bomo približno vedeli, kako močna je naša gospodarska organizacija, pa ne samo v Sloveniji, temveč v celi Jugoslaviji. Le-ta obstoji iz naslednjih institucij, združenj in druženj:

1. Društvo v pomoč učiteljem, njih vdovam in sirotam na Kranjskem (Vdovsko učiteljsko društvo) ima K 125.000:— premoženja. To društvo plačuje vdovam članov letno 200 K pokojnine do smrti, sirotam po očetu 60 K, sirotam po očetu in materi pa letnih 100 K vzgojnine do 19. leta. Društvo je bilo ustanovljeno leta 1860.

2. Društvo za zgradbo učiteljskega konvikta v Ljubljani, ustanovljeno leta 1895, ima 120.000 K premoženja. Namen tega društva je povedan že v naslovu.

3. Ustanova za učiteljske sirote na Kranjskem ima K 14.000 premoženja. Iz obresti se podpirajo učiteljske sirote, ki študirajo v Ljubljani. To ustanovo je ustanovilo „Slovensko deželno učiteljsko društvo v Ljubljani“ leta 1895, ter jo je leta 1898. odstopilo v oskrbo in oddajo „Društvu za zgradbo učiteljskega konvikta“.

4. Učiteljska Samopomoč izplačuje takoj po smrti vsakega člana njegovim dedičem tolikrat po 2 kroni, kolikor ima društvo članov. Danes ima društvo 20.000 kron premoženja: ustanovljeno je bilo leta 1898.

5. Hranilnica in posojilnica Učiteljskega konvikta v Ljubljani, registrovana združba z omejenim jamstvom. Zdrružni delež znaša 50 K. Zdruga, ki je začela poslovati leta 1904., ima 20.000 K rezervnega sklada. Vsakoletni čisti dobiček je namenjen Društvu za zgradbo učiteljskega konvikta.

6. Učiteljska gospodarska in kreditna združba v Celju, reg. združba z o. j., ustanovljena leta 1911, naročuje članom časopise in razne gospodarske potrebščine proti mesečnemu odplačevanju; sprejema in obrestuje hranilne vloge in dovoljuje posojila. Deleži so po 10 K. Nje premoženje znaša 10.000 K.

7. Društvo „Narodna Šola“ v Ljubljani podpira slovenske šole s samoučili ter prispeva svojim članom (šolam in učiteljem) za samoučila po 10 % od društvenega premoženja, ki znaša danes 12.000 kron. Ustanovljena je bila „Narodna Šola“ leta 1871. v Idriji. Med ustanovniki je bil tudi oče deželnega predsednika v Sloveniji, Gregor Žerjav, ki je bil takrat sodnik v Idriji.

8. Društvo v pokojnih učiteljev in učitelj na Kranjskem daje zapuščenim članov ob smrti tolikokrat po dve kroni podpore, kolikor ima društvo članov. Društvo, ki se je ustanovilo pred osmimi leti, ima 5000 kron premoženja; sedež društvu je v Ljubljani.

9. Društvo slovenskih učitelj v Ljubljani, ustanovljeno pred petnajstimi leti, daje bolehnim članicam podporo; premoženja ima 5000 kron.

10. Učiteljska tiskarna, r. z. z. o. j., je začela poslovati dne 2. julija 1906. leta. Misel o učiteljski tiskarni se je porodila v glavi sedanjega višjega šolskega nadzornika E. Gangla, ki jo je najprvo razodel podpisancu. To je bilo leta 1898. Čakali smo na ugodno priliko, da nam je bilo mogoče to misel, ki je našla med učiteljstvom splošno odobravanje, uresničiti. Ta prilika se nam je nudila leta 1905, ko je bila na prodaj Kleinova tiskarna. Da bi ne zamudili te prilike, je na splošno željo učiteljstva sklical preds. „Zaveze“ tov. L. Jelenec v Narodni dom učiteljski shod, na katerem je poročal o veliki važnosti lastne tiskarne za učiteljski stan. Jelenčevo izvrstno poročilo je vzelo prisotno učiteljstvo z velikim odobravanjem na znanje in poverilo svoje voditelje, da se takoj pogode z lastnico Kleinove tiskarne, vdovo Kleinovo. To se je zgodilo dne 20. maja leta 1906. Ta dan so se zbrali predsedniki okrajnih učiteljskih druženj s Kranjskega v posebni sobi pri „Zlati ribi“ ter se pogodili s Kleinovo vdovo za 48.000 kron. Stavil se je takoj začasni upravni odbor, ki je izbral predsednika Zaveze tudi za načelnika tega odbora. Načelniku se je poverila tudi sestava pravil za to našo najnovejšo zadrugo. Prvo leto je imela tiskarna svoje prostore v Kleinovi hiši v Stritarjevi ulici. Ti prostori so postali pretesni, zato smo se preselili leta 1907. v Gradišče št. 4. Pa tudi tu smo bili kmalu na tesnem. Mislili smo začeti na lastno stavbo. Tovarišema Fr. Črnogoj in pokojnemu Karlu Widru se je posrečilo kupiti od Julija Kleina v Franciskanski ulici veliko hišo s prostornim vrtom. Na tem vrtu smo zgradili leta 1910 svoj lastni dom, moderno stavbo za tiskarno, ki smo jo opremili z najmodernejšo tiskarsko opravo. Vrednost tiskarne z obema hišama znaša danes dobra dva milijona kron.

Danes ima „Učiteljska tiskarna“ te-le oddelke:

- zaloga šolskih in drugih tiskovin;
- tovarna šolskih zvezkov;
- knjigovoznica;
- knjigotržnica in prodajalna šolskih potrebščin;
- tovarna učil (se pravkar snuje).

Tiskarna se lepo razvija in ima vedno več prijateljev in vsi tisti nevoščljivci in škodoželjni ljudje, ki so se na vso moč prizadevali, da bi uničili to našo zadrugo, so si pomlili zobe ob njeni železnobetonski stavbi.

Prvi delež za tiskarno je podpisal in plačal pokojni dobrotnik slovenskega učiteljstva, nadučitelj Josip Trajven, ki se jo je spomnil tudi v svoji oporoki. Čisti dohodek, ki ga bo donajala naša tiskarna, se bo uporabljal v podporo učiteljskim potrebam društvom, institucijam in zavodom. Zato pa: Naj živi, cvete in raste Učiteljska tiskarna!

11. Učiteljski zdraviliški dom. V dogovoru smo, da v prav lepem zdravilišču v Sloveniji kupimo za 300.000 K lepo hišo, v kateri je 28 opremljenih sob. Naš pooblaščenec, ki je član upravnega odbora Zaveze, sklepa pogodbo, ki utegne biti kmalu gotova. „Učiteljski zdraviliški dom“ bo združba z omejenim jamstvom, katere deleži bodo znašali 1000 kron.

12. Kulturna banka se snuje. Pravila so že gotova in tudi gmočna podlaga je zagotovljena. Čisti dobiček ne bo šel v žepe akcijonarjem, ampak v kulturne namene.

Iz teh dvanajstih točk obstoji gospodarska organizacija slovenskega učiteljstva, katere vrednost znaša 2.660.000 K.

13. Učiteljsko morsko zdravilišče. Hrvaško učiteljstvo si je postavilo v Cerkevni svoj „Kopališki dom“, v katerem ima tudi slovensko in srbsko učiteljstvo svoje zavetišče.

14. Učiteljski Dom v Zagrebu, v katerem imajo razna hrvaška učiteljska društva svoje prostore in učiteljstvo, ki prihaja z dežele v Zagreb, pa prenočišče.

15. Učiteljski konvikt za otroke hrvaškega učiteljstva, ki se šolajo v Zagrebu, ima svoje krasno poslopje.

16. Hrvatska učiteljska štedna in predjudajna zadruga ima svoje prostore v „Učiteljskem domu“.

17. Učiteljski dom v Beogradu ima isti namen, kakor Hrvaški učiteljski dom.

Iz teh sedemnajstih točk sestoji torej gospodarska organizacija jugoslovanskega učiteljstva, ki je dokaz naše požrtvovalnosti in zavednosti. Mnogo naših težkih prihrankov in mnogo odtegnjenih grižljajev našega vsakdanjega kruha je zalozjenih v tej prekrasni stavbi naše gospodarske organizacije. Veliko so nam pripomogli k tej gospodarski zgradbi tudi mnogoštevilni naši podporniki in dobrotniki, ki se jih spominjamo ob vsaki priliki z veliko hvaležnostjo in ki ostanejo z zlatimi črkami zapisani v zgodovini naše organizacije. Bog jih živi!

FRAN ERJAVEC:

Smotri in pota slovenskega učiteljskega naraščaja.

Mladina, zlasti pa še dijaštvo, je povsod nosilec napredka ter novih idej in stremeljenj, zato se nikakor ne moremo čuditi, če je igralo tudi pri nas dijaštvo v kulturnem in političnem življenju jako važno, pogosto celo prvo vlogo. Ono je bilo vse čase najkrepkejši glasnik narodovega hrepenenja po svobodi in napredku. Iz raznih dijaških druženj in krožkov je vedno plantela ona mlada inicijativa, ki je potem tako plodonosno osveževala porajajočo se narodovo kulturo ter kakor Damoklejev meč visela nad glavami polovičarskih in kompromisarskih narodnih prvakov in političnih voditeljev.

Že pri prvih načrtih slovenskega narodnega programa leta 1848 je v najodličnejši meri sodelovalo dijaštvo (graška, zlasti pa dunajska „Slovenija“); ono je bilo prvo, ki se je smelo in odločno uprlo nazadnjaškemu samodržcu dr. Bleiweis (Levstik-Stritar-Jurčič-Levec), dijaštvo je zadalo smrtni sunek preživeli, malo-meščanski kulturi (Cankar - Zupančič) ter odprlo naši literaturi pota v široki svet; dijaštvo je razkrinkalo brezprogramnost stare liberalne stranke ter hinavščino klerikalne stranke (poslanica: „Kaj hočemo?“, „Naši zapiski“) in dijaštvo je gladilo pot političnemu ujedinenju vseh treh jugoslovanskih plemen („Preporod“), čeprav so ga od ene strani preklinjali, od druge pa denuncirali.

V polpretekli dobi se je najglasneje pojavilo naše dijaštvo v javnosti s takozvanim narodno-radikalnim gibanjem. Slovenski politični liberalizem je bil tedaj ob vso moč, ob njem pa je dvigal svojo zmagovito glavo Mahničev klerikalizem, ovit v Krekov kršč. socializem. V tistih letih je privabila našega dijaka na svoje visoke šole zlata češka Praga, kjer je tedaj popolnoma prevladoval Masaryk-Drtinov duh. Slovenski študent, ki je bil dotedaj vaju le dunajskega in graškega buršastva, je stopil v popolnoma novo ozračje. Okrog in okrog njega je živel narod, ki si je z mirzično pridnostjo in železno energijo ustvarjal proti volji vsemogočnega Dunaja svojo lastno kulturo in svojo lastno pozicijo med evropskimi narodi. Naš akademik je opazoval to ogromno delo na kulturnem, političnem, gospodarskem in zlasti še na narodno-obrambnem polju, šel je vase ter se vrgel pod geslom »iz naroda za narod« na samoizobrazbo, da se tako spodobno pripravi na svojo bodočo misijo med svojim zaslužnim narodom. Prenehali so s sabljanjem in popivanjem, prerodili so svoja akademična društva in začeli so izdajati list „Omladina“, ki je klicala dijaštvo k samoizobrazbi ter podrobne delu med narodom. Koristi naroda so jim bile edini kriterij in s tega vidika so presojali tudi delovanje obstoječih političnih strank. Filozofsko so se postavili na Masarykovo stališče, radi so koketirali s svobodomiselnostjo, čeprav so proglasili v svojem programu neko megleno frazo, da je »vera privatna stvar« vsakega posameznika.

Ta velika gesla so potegnili na mah za seboj pretežno večino našega dijaštva, saj je to živel tedaj že nekaj let kar tjavendan brez vsakih večjih smotrov. Povseh, naših srednješolskih zavodih so se snovale tajne nar-radikalne organizacije, kjer se je pridno predavalo in debatiralo, snovale velike načrte in kritiziralo vse naše javno življenje. Vse je vrelo in delalo!

Umljivo je, da se temu gibanju tudi tedanji učiteljski niso mogli izogniti, čeprav je baš na naših učiteljskih živelih prav malo tozadevnih tradicij. Sicer so učiteljski vedno radi prepevali, muzicirali, časih tudi pesnikovali („Prvi listi“), a kakega sistematičnejšega in globljega pripravljanja na izvenšolsko delo bodočega učitelja vsaj doslej nisem